

יפה-נהר ודוברויה

טלדתי במושבה יפה-נהר. בשנת 1908 עברו הזרי למושבה דוברויה וגרו בה
בד הפכת-אוקטובר.

המושבה דוברויה מחולקת לשני חלקים ששלושה אגמי-מים מפרידים ביניהם.
לחלק הקטן קראו „הצד הפולני“ (כנראה מפני שהמתיישבים היו יוצאי-פולין) ;
ולחלק הגדול קראו „הצד הליטאי“ ומתיישביו היו יוצאי-ליטא. שני החלקים
התקשרו על ידי סוללות עפר. הצד הליטאי היה מפותח יותר, אולי בגלל קירבתו
לחצי-האי-הרכבת יבקיננו (שם התחנה נקרא על-שם כפר גדול של גויים, שהיה
רחוק למדי מהתחנה).

בין התחנה והמושבה היה נטוע חורש, ודרכו אפשר היה להגיע ברגל אל
התחנה הקרובה. ליד החורש היה בית-העלמין של המושבה. המושבה דוברויה

שונה היתה מהמושבה יפה־נהר באדמתה הכבדה, בבוץ הדביק והטובעני, ובטיב המים. דוברויה לא הצטיינה במים טעמים, ומי שבנה בה בית היה מכסה את הגג בפחים וחופר ליד הבית בור מסוייד, כדי לאגור בו מירגשמים.

בשנה האחרונה למלחמת־העולם הראשונה באו חברי „החלוץ“ לעבוד במר־שבה. הם באו בהשפעת אחותי, צפורה בר־דרומא גלילי, שלמדה בפאקולטה לחק־לאות של האוניברסיטה בתארקוב והיתה חברה במרכז „החלוץ“. אמי ז"ל השפיעה על האיכרים במושבה לקבל חלוצים אלה לעבודה במשקיהם. החלוצים היו עובדים בשדה, בגן־הירק, ברפת ובארוזה.

גניירק היו בכל החצרות, גם ליד בתי התושבים שלא היו עובדי־אדמה. פרות היו כמעט בכל חצר; אצל אחדים רק אחת, אצל אחרים יותר מאחת. עודפי החלב ותוצרת החלב נמכרו לחסרי־הרפתות. לשם הספקה עצמית היו כמה עקרות־בית מטפלות בתרנגולות ומגדלות אפרוחים; אך לולים לא היו. בהמות־עבודה, כלומר סוסים, היו אצל כל איכר, למי זוג אחד ולמי זוגות אחדים; וגם סוס־רכיבה היו אצל כמה איפרים, וכשר־הפלך היה מבקר במושבה היו בחורי המושבה עורכים תימרוני קבלת־פנים ברכיבה על גבי סוסים ברחוב הראשי, שנקרא „רחוב בית־הנתיבות“, כי בו היו נוסעים והולכים לתחנת־הרכבת.

בהשפעת בית־הספר החקלאי של יק"א בנוב־פולטבקה, הכניסו למושבה דוברויה גם גידולי־גפן, ובמקום גניירק החלו נוסעים כרמי־ענבים.

בעונה המתה, בחורף, היו כמה איכרים שעסקו בעגלונות. היו רותמים זוג סוסים לעגלה ונוסעים לתחנת־הרכבת לקבל פני אורחים שבאו למושבה ולהביאם לבית־המלון או לבתי מארחיהם. כמו כן היו עוסקים בהובלה לעיר ניקולאיב, במר־חק של 60 ק"מ מהמושבה.

החיים הציבוריים במושבה הורגשו בעיקר עם פרוץ מלחמת־העולם הראשונה כשהחלו לגרש יהודים מהפליטים הסמוכים לחזית־המלחמה בין רוסיה לגרמניה. עסקני הוועד שטיפל במגורשים היו באים למושבה, כדי להכשיר את לבבות תושביה לקבל את הפליטים בסבר פנים יפות ולדאוג לסידורם ולשיכונם בבית־הכנסת הגדול שבמושבה היה מתאסף קהל רב, זקנים וצעירים, להקשיב לדברי העסקן האורה. כשבאו הפליטים קיבלו אותם בני־המושבה בסבר־פנים יפות ועזרו להם להסתדר במקום. לילדי הפליטים נפתח בית־ספר עברי מטעם חברת „תרבות“ והמורה לימד את תלמידיו בשיטת „עברית בעברית“.

בימי האביב של המהפכה ברוסיה, כלומר, בימי ממשלת קרנסקי, היתה תכונה רבה לקראת האסיפה המכוננת. יהדות־רוסיה התכוננה לאוטונומיה לאומית; „שלטון לאומי עצמי פרסונאלי“ היה מונח פוליטי שיוחד ליהודים בלבד, מכיוון שהם חסרי מולדת, ופירושו — שיש לתת ליהודים ברוסיה זכויות אזרחיות ולאומיות ולהכיר בקיבוץ היהודי ברוסיה כיחידה, כשם שהפרט ברוסיה מוכר כאזרח ונהנה מזכויות אם הוא משלם את מסיו האזרחיים בסדר, אפילו הוא מחוסר־קרקע. מכאן שאוטונומיה

טריטוריאליה בשביל יהדות רוסיה לא באה בחשבון. המפלגות היהודיות שלחו תעמולים לכל הקהילות היהודיות ברוסיה ולא פסחו גם על מושבתנו. פעם בא אלינו מרז'ין, ממנהיגי ה"בונד" בכבודו ובעצמו (בעל בית המרקחת הפרטי היה קרובו), וכדי להתפלמס עם "ארי" שכזה קראו הציונים שבמושבה את ציוני העיר ניקולאיב לעזרה.

יהושע בר-דרומא (ת"א)

הדי מהפכת 1905 שניכשלה, הגיעו גם למושבה שלנו יפה-נהר. שמענו על פרעות בניקולאיב, בחרסון ועוד. והנה הגיעו שמועות שגם איכרי הכפר השכן, פריבולנויה, מתכוננים לעבור בלילה את הנהר אינגולץ ולפרוע פרעות גם בנו. חיש מהר התארגנו כל הגברים להגנה. סבא שלי, ר' יעקב לייב בארינסקי ז"ל, לבש מעיל, חגר אותו באבנט משי שחור שהיה רגיל לחגור בשעת התפילה — תקע בו את ה"קליוצ'קה" (אנקול מוארך ומתודד שהיו תולשים בו קש להסקה מהגדיש), ואת הגרון ויצא בחשכה עם המגינים. אותנו, הילדים והנשים, מהרחובות הסמוכים לבית סבא הכניסו לבית-הספר העממי של המושבה, בניין גדול ויפה, בנוי אבנים ומכוסה גג רעפים אדומים. את כל כלי-הבית והבגדים היקרים ארוו בחבילות והעלו לעליית בית-הספר. נשים וילדים אחרים התרכזו בבית-הכנסת (גם זה היה בניין גדול ויפה בכלל הבניינים במושבה) והגברים יצאו אל מחוץ למושבה ל"מפגש" עם הפורעים על-יד הנהר. העוץ של היהודים הפחיד את האיכרים ה"גויים" והם ברחו.

בשנים 1905—1906, באו להסתתר במושבה שלנו הרבה צעירים וצעירות ס"רים וס"דים מניקולאיב, חרסון, יקאטרינוסלאב ועוד. המושבה היתה מרוחקת מפסי-הרכבת, ומפני זה לא היו תדירים בה ביקורים של אנשי-השלטון. לסבא היו כמה בנות, ולהן חברות. ביתו נחשב לבית משכילים וכל אחד היה מתקבל בו בסבר פנים יפות. על-כן היו מתאספים בו בשבתות כל "המסתתרים" לשם קריאות משותפות (ציטקי בלע"ז). הייתי אז ילדה כבת שמונה, והוטל עלי לשחק על-יד השער, לעמוד על המשמר ולהזהיר על כל ביקורי-פתע של אנשי המשטרה.

בימים ההם פעלה המחתרת של הסוציאל-רבולוציונרים (ס"ר) בין האיכרים שבסביבת המושבה. תוצאת "הפעולה" היתה שערב-ערב היינו חוזים בשריפות של האחוזות הגדולות. המבעירים היו האיכרים. אחוזה אחת, שהיתה בתכירה של יהודי בשם לוינסטון (מנובופולטבקה וניקולאיב) היתה היחידה בימים ההם שהפעלים והאיכרים הרוסים לא הבעירו.

אחרי גמר חוק הלימודים בבית-הספר העממי היו הרבה מבנות המושבה לומדות אצל מורות באופן פרטי והיו נוסעות לערים ניקולאיב, חרסון, ווונסינסק

לעמוד בבחינות החיצוניות (אֶפְסֵטְרֵנִיּוֹת) פעמיים בשנה, במאי ובאוגוסט, ואלו הבנים היו נוסעים „לישיבות“. באותם הימים היו רק שתי בנות שלמדו בגימנאסיה. זוכרת אני אפיזודה אחת: הדודה שלי, שהיתה מורה מוצלחת מאד, לימדה הרבה בנות והכינה אותן לבחינות חיצוניות. גם בנים לימדה, וביניהם בני רביהמושבה שאמר: אצל הבת של ר' יעקב־לייב מותר ללמוד רוסית וחשבון. דודה זו לימדה נערה אחת שאביה לא הירשה לה להיבחן, פן תכתוב בשבת. הדודה הלכה אליו והוא אז חולה ושוכב על ערש־דוי. היא נתבקשה לתת לו „יד“ (תקיעת כף) שבתו לא תכתוב בשבת בזמן הבחינות — ונתנה. לאחר זמן היה עליה להתרוצץ בזמן הבחינות בין הגימנאסיות של ניקולאיב והרסון ולחפש גימנאסיה שבה לא נתקיימו הבחינות בשבתות. לבסוף זכתה תלמידה זו לגמור פקולטה לרפואה; היא היתה ציונית ושימשה כרופאה עוד בגולה בסיביר, ולבסוף עלתה ארצה ושמשה כאן כרופאה. היא מתה בגיל צעיר, הלא היא ד"ר בלהה פוליאסטרו ז"ל. רבים מבני־המושבות בימים ההם היו עוסקים בהשתלמות עצמית ובקריאות משותפות שנקראו „צ'יטקי“; עם פרוץ המהפכה בשנת 1917 התחילה הנהירה (או ה„אֶמִיגְרַאצְיָה“) של הנוער מהמושבות לערים הגדולות, משנפתחו לפניהם השערים להשכלה גבוהה.

*

הרופאה הראשונה במושבה היתה ד"ר גיטל בת־רמשה (יקאטרינה מויסיבנה) דורפמן. אבי ז"ל היה אז מזכיר המועצה („בית הפקודות“). הוא קיבל אותה במשרדו, והיא עודנה צעירה כבת 25, שרק גמרה חוק לימודיה בשוויץ. היא מסרה לידו מכתב מאת ה„זמסטבו“ אשר שלח אותה להיות רופאה במושבה. חברי הנהלת המועצה נדהמו, ושאלו: זה את זה בהשתוממות: איך אפשר יהיה להסתדר עם רופאה־אשה במושבה שהרב בה אדם חולה, סובל משבר קשה, ונוזק לעתים קרובות לעזרת רופא? הועיקו את נכבדי המועצה להתייעצות אך קודם כל פנו אל סבא שלי, ר' יעקב לייב בארינסקי ז"ל, בבקשה להביע את דעתו, כי הוא נחשב אצלם כאדם חכם ומכובד. סבא שוחח עם הרופאה, התרשם ממנה לטובה והלך אל הרב, ר' יעקב טוקארביץ, לדבר על כך. הרב הסכים לדברי סבא. שהמדיצינה אינה מבדילה בין גבר לאשה וכל רופא הוא שליח־אלוהים. ד"ר דורפמן נתקבלה כרופאה ושירתה במושבה שלוש שנים. כאשר באה ד"ר דורפמן אל סבא להתוודע אליו, הושיטה לו את ידה (היא לא ידעה את הנהוג אצל האדוקים לא להושיט יד לאשה) וסבא הושיט לה את ידו. ענין „הושטת יד לאשה“ נודע חיש במושבה ורבים באו אליו בשאלה: „הכיצד? סבא הסביר להם: עבירה גדולה היא להלבין פני אדם. המושבה יפה־נהר עמדה על גבעה יפה והיתה יורדת במורד משופע לשיפלת הנהר אינגולץ. אחרי המושבה היו כרמי־ענבים וחורשה גדולה. הרחובות היו רחבים

ומתוכננים שתיזערו. על-יד כל בית היתה חצר ששטחה כדיסאיטינה (12 דונם בערך), ובקצה המושבה היה רחוב המתיישבים הגרמנים (צאצאי המתיישבים אשר בשנים הראשונות של ההתיישבות היו המדריכים ובעלי-המשקים לדוגמה למתיישבים היהודים).

לקראת חג השבועות היו ילדי-המושבה יוצאים אל הגבעות שמחוץ למושבה ושקים בידיהם, לתלוש עשבים ריקניים ופרח-ידבש על מנת לפזרם בחדרים על הרצפות. גם לבית-הכנסת היו מביאים אותם. ריח השדות, השיטה הלבנה ומאכלי-החלב, האגדה על השמים הנפתחים בליל החג השפיעו עלי והיו מלווים אותי כל השנים בכל מקום ומקום בימי חג השבועות. זוכרת אני איך, בהיותנו ילדים, לא רצינו ללכת לישון לפני הצות הלילה; רצינו לזכות ולראות במו עינינו את ה"נסתר" שצריך היה להתגלות אחר הצות. ישבנו בחוץ וציפינו, וכמו שחיינו נרדמים בדיוק לפני "התגלות הנסתר" כמו שסבי היה אומר לנו.

*

את הזכרונה הכרתי משנת 1908, כאשר עברה משפחתי מיפה-נהר לגור בה. אבי ז"ל הועבר לשם כמוכיר של "בית-הפקודות" — ("פריקאז" בלע"ז). עבודת המוכיר אז לא היתה דומה לעבודת מוכיר בימינו. הוא היה מתחיל לעבוד בבוקר בשעה 7 וגומר ב-7—8 בערב ועוד היה מביא אתו הביתה "ספריש" גדולים לעבודה בערבים, עד שעה מאוחרת בלילה. המושגים: חופשה שנתית, ימיה-בראה ותנאים סוציאליים לא היו קיימים. המוכיר ריכז כל ענייני התושבים: הכנת התקציב ("סמיטה"), עריכת אסיפה כללית של המתיישבים (טרוד), כתיבת בקשות של המתיישבים לשלטונות, בירורים ומשפטים (המשפטים היו פעם בחודש והשופטים היו נבחרים), אישור תעודות הלידה שהוציא רב המושבה, שהיה פקיד ממשלתי, ונקרא באופן רשמי "רב עוזר" לרב הראשי שהוא "הרב מטעם" — (ראבינר). על רב המושבה הוטל לנהל את רשימות הנשואים והנולדים ולהוציא תעודות-לידה שמוכיר המושבה היה מאשרן. במקרה שהרב לא שלט בלשון הרוסית היה מסתפק בחתימת-ידו וכל התעודה היתה נערכת על-ידי מוכיר המושבה. כשהיה נולד לאיכר במושבה בן-זכר היתה לו זכות לקבל תוספת אדמה חקלאית (דיסאיטינה) מהאדמה הרזרבית של המושבה, והמוכיר הוצרך לסמן את מקום חלקת האדמה הנוספת בנחלת המתיישב. המוכיר וה"שולץ", כפקידים ממשלתיים, היו אחראים כלפי הממונים עליהם: מפקח המשטרה ("הפריסטב"), ומפקח הכפרים. לעתים קרובות היו באים לערוך ביקורים במושבה גם קצין המחוז ונציג ה"ומסטב". אחריות המוכיר וה"שולץ" גברה בראשית מלחמת העולם הראשונה: השלטונות השביעו את כל המוכירים וה"שולצים" של המושבות והכפרים על נאמנות למדינה, והודיעו כי במקרה שיימצא בתחום המושבה עריק יוטל עונש גלות לסיביר לשלוש שנים על המוכיר

והשולץ. בכל זאת היו אצלנו „משתמטים“, ולא מעט. ובכל פעם כשהיו באים לחפשם (על-פירוב ביום שישי) היינו — אני, אמי ז"ל והעוזרת „הגויה“ — משוטטות ברחובות המושבה להודיע „למשתמטים“ — הלא יהודים הם. עם זאת היו לא מעט מבני המושבה ששירתו בצבא והלכו לחזית.

באותם הימים לא היו מחלקים את המכתבים לבתים לפי המען הרשום על גבי מעטפה. בשעה 11 לפני הצהריים ובשעה 4 אחר-צהריים היו מתאספים ליד „בית-הפקודות“ ושם בחוץ היו קוראים את שמות המקבלים. לא מעט בוכים היו מבין מקבלי המכתבים מהחזית. היו גם מכתבים מאמריקה הרחוקה — מאנשים שעלה בידם להסתלק בזמן המלחמה. מכתב כזה היה „הולך“ כמעט שלושה חדשים.

בימי מלחמת-העולם הראשונה הגיעו למושבות שעליי פסי-הרכבת כמו דוברויה, נובו-פולטבקה ועוד, פליטים יהודים מגבולות רוסיה וגרמניה, מליטא ומפולין. המבוגרים ובני-הנוער התארגנו לעזרה כלכלית, חברתית ותרבותית, ולכל סוג של עזרה מונתה ועדה. נפתח בית-ספר בידידיש לילדי הפליטים מטעם „חברת מפיצי-השכלה“. את הנוער שלהם הכנסנו אל בין הנוער של המושבה ואת הנוער המתבגר צירפנו לחוגים הציוניים שלנו. מטעם הוועד המרכזי לעזרת הפליטים היהודים היו באים מפעם לפעם לבדוק את מצב הפליטים במושבה, ונותנים עזרה כספית.

בשנות מלחמת-האזרחים ברוסיה (1917—1920) התנפלו על מושבתנו דוברויה בנופיות „הגריגוריבצים“ (שנקראו כך על-שם האטאמאן גריגוריב שניהל מלחמה נגד שלטון הבולשביקים) ו„הירוקים“ (פרוש „זליונבצים“ על-שם מפקדם — זליוני). תושבי המושבה היו לפליטים, ויחד עם פליטי ליטא ברחו למושבה הקרובה יפה-נהר כדי להתרחק מפסי-הרכבת.

גם הצבא הלבן הנסוג מפני הבולשביקים היה יורה על המושבה מהקרונות ועורך בנו פרעות-פתע. בחורים שלנו, שיצאו אל תחנת-הרכבת להגן על המושבה, נהרגו על-ידם בנשק קר והפורעים נכנסו למושבה. (ההרג היה בנשק קר ועל כן לא הרגישו בכך האחרים). שוב עברו תושבי המושבה ליפה-נהר שהיתה מרוחקת מפסי הרכבת. כעבור כמה ימים השיג הצבא והאדום את הכנופיות של גריגוריב בניקולאייב, שם התחולל אז קרב עם הגרמנים הכובשים בימי סקורופאדסקי, ואנו חזרנו למושבה דוברויה.

המושבה דוברויה, כשאר המושבות, מלאה תפקיד חשוב בהכשרת „חלוצים“ לארץ-ישראל. עוד בשנים 1915—1916, כשלמדתי בהארקוב הייתי חברה בוועדה הארצישראלית של „החבר“ (הסתדרות ציונית של הסטודנטים) ואחר-כך הייתי חברה ב„צעירי-ציון“. לפני קום „החלוץ“ הגיתי רעיון הכשרת חברים במושבות שלנו. בזמן שהצעתי זאת השתוממו כל החברים בוועדה

הארצישראלית לשמוע על קיום מושבות יהודיות, והשאלה הכללית היתה: „למי שייכות המושבות האלו?”

בשנת 1916 התארגנו בחרקוב ובפולטבה הקבוצות הראשונות להכשרה חקלאית שבאו אלינו לדוברז'יה לעבודה. בחג הפסח, כשבאתי הביתה לחופשה, התחלתי לגייס איכרים שיקבלו לעבודה את הסטודנטים והסטודנטיות. גם אמי ז"ל עזרה לי בזה לא מעט. לא קל היה לקבל את הסכמת האיכרים. ליבם היה „מתכוון” לקבל סטודנט יהודי לעבודה שחורה: הנשמע כזאת? אולם בקיץ, כאשר כבר באו „החלוצים” הסטודנטים לעבודה, היו האיכרים מעוררים אותם בשעת 3—4 בבוקר באומרם כל אחד ל„חלוץ” שלו: „קום חלוץ, שם בארץ-ישראל תצטרך לקום יותר מוקדם”. והחלוצים היו מקבלים את העול הזה באהבה ובשמחה. בשנה הבאה, 1917, אחרי ועידת ה„חלוץ” בחארקוב, עלה בידי מרכז ה„חלוץ” להעביר למושבות הרבה „חלוצים” להכשרה.

בשנים 1918—1919 לאחר מהפכת־אוקטובר, התארגן בדוברז'יה קואופרטיב חקלאי מבין חברי „החלוץ”, שהיו במושבה בהכשרה (בני חארקוב, פולטבה, מינסק ויקאטרינוסלב). היו להם כמה כוורות וגן־ירק, ואחדים מהם עבדו עבודת־חוץ אצל איכרי־המושבה. חברי הקואופרטיב השתתפו בהגנת המקום בזמן שפרעו כנופיות הבריונים של הגריגוריבצים ו„הירוקים” ואיכרי הכפר יבקיננו שיתפו איתם פעולה. כוח ההגנה המקומי היה לא גדול, ונשק חם לא היה לנו. כמה מהחלוצים גפלו בזמן הפרעות, ואחד אבד בדרך, בשובו הביתה לפולטאבה בדרכים משובשות. כמה מחברי אותו קואופרטיב זכו ונמצאים בארץ.

בימים הראשונים של המהפכה באו מניקולאיב שליחים להדריך את נבחרי המושבה לייסוד מועצת איכרים ופועלים. אסיפת בני־המושבה התקיימה בבית־הכנסת הגדול. על־פי החוקה החדשה אפשר היה לשאינם־איכרים להתארגן באירגונים מקצועיים ולכל אירגון היתה הרשות או החובה לשלוח בא־כח למועצה הנבחרת. באספה קם אחד האיכרים המכובדים, ברל קוסוי (קרובו של יונה פסה) דפק בחזקה על הבימה וצעק: „דם יישפך ברחובות ולא ניתן לאנשים שאינם איכרים להצביע, כי סכנה בדבר; יראו שיש גם לא איכרים חלילה, ויהפכו את המושבה החקלאית, הקולוניאלי, לעיירה — מסטצ'קה”.

כציונית התגאתי על חרדתי לצביון החקלאי של המושבה. חבל שכיום בארצנו אין הרגש הזה וכל יישוב חקלאי בה, שואף להיות עיר ואם בישראל.

צ פ ו ר ה ב ר ד ר ו מ ה , ג ל י ל י (ת"א)